

ПРИНЦИП ВИЧЕРПАННЯ ПРАВА ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВОМОЧНОСТІ ВЛАСНИКА ОБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ¹

Мазуренко С. В. – к.ю.н., доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права НУ «Одеська юридична академія»²

Принцип вичерпання права отримав законодавче застосування в Україні порівняльно-недавно і практично відсутня правозастосовча практика по цьому питанню, хоча європейські держави широко використовують його в правовій системі.

В науковій літературі до сих пір немає єдиної думки про визначення його правової природи, також відсутній і єдиний підхід до формулювання цього принципу в законодавстві. Іноді вказується, що відповідні виключні права «не розповсюджуються» на дії, які зв'язані з подальшим обігом матеріальних носіїв об'єктів інтелектуальної власності після їх першої правомірної продажі [1], іноді в літературі зазначається, що виключні права «закінчуються» [2], а також вказується, що це є обмеженням авторського права з метою встановлення балансу інтересів між правовласниками і користувачами [3].

Розглянемо правову природу теорії вичерпання права. Поняття «вичерпання прав» було сформульовано в германському праві на початку ХХ століття. Рішення Імперського суду Німеччини в 1906 р. стало поштовхом для створення єдиного підходу стосовно того, що право на розповсюдження підлягає вичерпанням. Законодавчо цей принцип був закріплений в 1965 році внаслідок запровадження Закону Німеччини про авторське право [4].

Визначення вичерпання прав було запропоноване Дж. Колером в германському патентному праві і почало використовуватися судово-правовою практикою при вирішенні колізій, пов'язаних з інтересами володільців прав інтелектуальної власності і інтересами торгових організацій.

Право інтелектуальної власності існує в межах тільки однієї конкретної держави (на відмінність

від права власності на матеріальні об'єкти), тому як за своєю первісною природою є територіально-обмеженим правом, увійшло в протидію з цілями і завданнями, які стоять перед Європейським співтовариством – тобто створення повномасштабно функціонуючого єдиного інтеркомунітарного економічного ринку. Тому був знайдений вихід в розширенні «територіальної обмеженості» права інтелектуальної власності з території однієї конкретної держави-члена ЄС до масштабів всього Європейського Союзу, який був закріплений як принцип «комунітарного вичерпання прав на об'єкти інтелектуальної власності».

Поява даного правового інституту в законодавстві стало результатом компромісу між принципом вільного обігу товарів і послуг в межах європейського економічного простору і наявністю прав на об'єкти інтелектуальної власності. До цього в окремих європейських країнах (доречі, у Франції) на власників торгових знаків розповсюджувалось право слідування, яке полягає в можливості здійснення контролю за використанням власних зазначень впродовж всього часу їх руху до кінцевого споживача.

Вичерпання прав є одним із засобів обмеження виключних прав інтелектуальної власності. Необхідність подібного обмеження прав була визнана розвитком міжнародного товарообігу і виникненням колізій між володільцями прав інтелектуальної власності, з одного боку, і торговими організаціями і дистриб'юторами, з другого. Щоб дійти до балансу інтересів обох сторін, потрібно було ввести деякі обмеження дії виключних прав, які в силу своєї природи є перепорою у вільному руху товарів і послуг.

¹ Мазуренко С.В. Принцип вичерпання права як підстава обмеження правомочності власника об'єкта інтелектуальної власності // Юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 47-52.

² Збережено первинне оформлення.

Зміст цього права зводиться до того, що правовласник охоронного результату інтелектуальної діяльності в момент першої ініціації належного йому об'єкта в комерційних (господарський) обіг шляхом продажу будь-де на території ЄС втрачає своє право на контроль за подальшим розповсюдженням вказаного результату інтелектуальної власності в рамках всього Європейського Союзу. Таким чином, охоронний об'єкт інтелектуальної власності вільно циркулює в масштабах ЄС без будь-яких обмежень.

Заслуговує на увагу думка С. Глотова про наявність суспільного інтересу, спрямованого на визначення чітких правовідносин у правовому обігу поряд з ідеєю вільного руху товарів з метою обґрунтування вичерпання права на розповсюдження [5].

В 1957 році Римським Договором був введений принцип вільного обігу товарів в межах Європейського Співтовариства (ст. 28-30 Договору). Принцип вичерпання прав, який був визначально введений Судом ЄС на території Співтовариств, а потім закріплений в ряді директив, нерозривно пов'язаний з правом на розповсюдження.

Принцип вичерпання права на розповсюдження виправдовується інтересом користувачів і суспільства щодо вільного і безперешкодного руху товарів. А забезпечення й охорона обігу товарів необхідні, тому що рухомі речі багато разів поширюються повторно.

Якби мало місце необмежене право автора на розповсюдження, то користувач товару повинен був би кожен дію щодо розповсюдження погоджувати з автором, щоб виключити ризик порушення прав інтелектуальної власності.

Право на розповсюдження авторського правомочія, яке закріплене в Директивах ЄС, на комунітарному рівні схоже з українським правом. Згідно ст. 4 ч. 1 Директиви 200/29/ЄС «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві»: «Держави-члени передбачають за авторами виключне право дозволяти або забороняти в будь-якій формі розповсюдження публіці, безпосередньо шляхом продажу або іншим чином, оригіналів або копій їх творів» [6]. Закріплене в Директиві про гармонізацію права на розповсюдження є формою імплементації положень ст. 6 Договору ВОІВ про авторські права 1996 р.

Українським законодавством передбачено, що право на розповсюдження визначено не тільки як «продаж» творів, але і «розповсюдження примірників шляхом першого продажу, здавання в майновий найм чи у прокат або шляхом іншої передачі твору» (ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Ст. 1 Закону визначає, що розповсюдження об'єктів авторського права – це будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором.

Раніше право на розповсюдження стосувалося тільки відчуження твору та здавання його у прокат. З внесенням доповнень в закон в 2001 р. це право охоплює будь-яке пропонування публіці об'єктів авторського права, зокрема доступу до цих об'єктів у мережі Інтернет.

Визначення поняття «перший продаж твору» має важливе значення для розуміння іншого поняття – «вичерпання» права на розповсюдження твору. Іноді таке обмеження називається також «доктрина першого продажу», оскільки права на комерційну експлуатацію закінчується після першого продажу продукту. Як вважає І. Вашинець, в Законі слід визначити поняття «перший продаж твору» як платну або безплатну передачу прав власності на оригінал або примірники твору [7].

Гаврилов Е.П. вказує, що продаж це будь-який оплатний договір, результатом якого є перехід права власності на примірник твору [8].

Вичерпання прав обмежується тільки правом на розповсюдження і не може застосовуватися до інших правомочностей. Так, згідно з українським законодавством і комунітарними нормативними актами, право здавання в оренду (прокат) і передачі в безоплатне користування не вичерпується у випадках продажу або іншого акту розповсюдження примірників твору або інших об'єктів, що охороняються.

В усіх директивах ЄС просліджується наступний підхід: здійснення права на розповсюдження можна вважати вичерпаним тільки для того, щоб дозволити вільний рух товарів, в яких втілено твір, який охороняється; якщо право на розповсюдження здійснювалось в одній країні, то потім матеріальні копії цього твору можуть отримати комерційне розповсюдження на території Європейського Союзу. При цьому дане право не вичерпується продажем оригіналу або копії вказаного твору, здійснений правоволодільцем або з його дозволу, за межами Співтовариства.

Слід визнати, що за своєю правовою природою вичерпання прав на об'єкти інтелектуальної власності представляє собою межу здійснення виключних прав, які належать правоволодільцю.

Як відмічалось в літературі, крім встановлення меж здійснення прав, які носять загальний характер, в цивільному законодавстві діють також

спеціальні заборони і межі, які адресовані визначеним особам і (або) розраховані на визначені правовідносини. Таким чином, норма про вичерпання прав інтелектуальної власності є такою спеціальною нормою, яка конкретизує вимогу здійснення прав відповідно з їх призначенням стосовно конкретних правовідносин.

В юридичній літературі визначають національне, регіональне, міжнародне «вичерпання» прав. Вказані принципи мають різні наслідки залежно від того, чи застосовує країна імпорту згідно свого законодавства концепцію національного, регіонального або міжнародного вичерпання.

Концепція національного вичерпання не дозволяє власнику інтелектуальної власності контролювати комерційну експлуатацію товарів, які запропоновані на внутрішній ринок власником інтелектуальної власності або з його дозволу. Однак власник інтелектуальної власності (або його представник) може заперечувати проти імпорту оригінальних товарів, які збуваються на ринках за кордоном, на основі права на імпорту.

У разі регіонального вичерпання перший продаж продукції, яка охороняється власником інтелектуальної власності або з його дозволу, веде до вичерпання будь-яких прав інтелектуальної власності відносно даних продуктів не тільки у середині країни, але і в усьому регіоні, і проти паралельного імпорту в регіоні більш не можна заперечувати на основі права інтелектуальної власності.

Якщо країна застосовує концепцію міжнародного вичерпання, права інтелектуальної власності вважаються вичерпаними, як тільки продукція буде продана власником інтелектуальної власності або з його дозволу в будь-якій частині світу.

В ст. 6 Договору ВОІВ про авторське право неоднозначно розглядається це питання вичерпання прав. Передбачалось зробити вибір між «міжнародним вичерпанням» права на розповсюдження і національним або регіональним вичерпанням. Однак рішення вказаного питання залишилось на розсуд держав. В зазначеній статті говориться, що «автори літературних та художніх творів користуються виключним правом дозволяти розповсюдження серед широкої публіки оригіналу і примірників своїх творів шляхом продажу або іншої передачі права власності».

Європейське законодавство також дотримується обмежувального тлумачення вичерпання права на розповсюдження. Відповідно з положеннями ст. 4 ч. 2 Директиви: «Право на розповсюдження в Співтоваристві, яке стосується оригіналу або копії твору, вичерпується тільки першим продажем або першою передачею власності на цей об'єкт в Співтоваристві, здійснений

правоволодільцем або з його дозволу». Продаж розглядається як один з видів передачі права власності на твір, однак не протиставляється поняттю «продаж» та «інша передача права власності» з точки зору здійснення автором своїх прав.

Згідно з ст. 7.1 Директиви, яка принципово висловилася проти міжнародного вичерпання права на розповсюдження, межі «вичерпання прав» визначаються територією Європейського Союзу. Однак зробити однозначні висновки стосовно міжнародного вичерпання права, важко, тому що Директива хоча і забороняє національне вичерпання прав, але не містить прямої заборони відносно міжнародного вичерпання права.

Що стосується національного законодавства, то нормами ст. 15 ч. 7 Закону вказується, що вичерпання права розповсюдження обмежується територією України. Крім того, опосередковано про це свідчить також наявність права на імпорту примірників творів, що означає необхідність отримання дозволу автора на розповсюдження твору на території України незалежно від вже здійсненого першого продажу примірників творів в Україні.

В літературі одні автори зазначають, що вичерпання права застосовується лише до примірників твору, що виражені у матеріальній формі [9], інші вважають що тільки до правомірно опублікованих творів [10].

Прихильники першої позиції вказують, що якщо твір не буде втілений на матеріальний носій, вичерпання права на його поширення не може відбутися. Наприклад, не є вичерпаним право на розповсюдження твору в мережі Інтернет.

В ст.ст. 6-7 Договору ВОІВ про авторське право передбачається право на розповсюдження лише стосовно примірників, які вводяться в цивільний обіг як матеріальні об'єкти. Аналогічні норми передбачені і для розповсюдження фонограм та відеограмм Договором ВОІВ про виконання і фонограмми.

Згідно з п. 29 Преамбули Директиви, вичерпання права не відбувається стосовно надання послуг «он-лайн». Дане положення розповсюджується також на матеріальні копії твору або іншого об'єкту, який охороняється, які створені з дозволу правовласника користувачем таких послуг. На відміну від CD-ROM або CD-1, стосовно яких інтелектуальна власність міститься на матеріальному носії, то будь-яка послуга «он-лайн» представляє собою акт, який передбачає отримання дозволу відповідно з нормами авторського права.

Згідно ст. 15 ч. 7 Закону вичерпання прав відбувається, «якщо примірники правомірно опублікованого твору законним чином введені у цивільний обіг шляхом їх першого продажу в Україні».

Аналізуючи вказану статтю слід враховувати, що національний принцип вичерпання прав застосовується за наявності двох умов:

– примірники твору правомірно обнародувані;

– примірники введені у цивільний обіг шляхом їх першого продажу в Україні.

Тобто повинні бути в наявності не одна з вказаних умов, а наявність двох умов одночасно.

На жаль, на сьогодні залишаються труднощі застосування принципу вичерпання права. Причина тому – недостатньо чітке правове регулювання відносин, які виникають в зв'язку із застосуванням вказаного принципу. Все більш виявляється спорів

та ситуацій, коли так чи інакше використовується принцип вичерпання права. Представляється, що в цілях чіткого регулювання відносин, які стосуються вичерпання прав, необхідно керуватися правозастосовною практикою зарубіжних країн. Слід виходити з того положення, що введення товарів в обіг за кордоном має теж правове значення для вичерпання прав, що і в середині країни. Цей підхід є основоположним для міжнародного принципу вичерпання прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подшибихин Л.И. Принцип «исчерпания прав» в области охраны интеллектуальной собственности // Вопросы изобретательства. – 1989. – № 8. – С. 15-18.
2. Евков А. Особенности применения принципа исчерпания прав на объекты интеллектуальной собственности, вытекающие из его правовой природы // Підприємництво, господарство і право: Цивільне право. – № 1. – 2005. – С. 29-32.
3. Готов С. Вичерпання авторського права у цифровому середовищі // Інтелектуальна власність. – № 3. – 2006. – С. 18-24.
4. RGZ (Збірник рішень Імперського суду Німеччини). «Koenigs-Kurbuch», 3 63. – С. 394.
5. Готов С. Зазначена стаття.
6. Директива ЄС 2001/29/ЄС від 22 травня 1991 р. про гармонізацію деяких аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві.
8. Вишинець І. Проблеми удосконалення права автора на розповсюдження у чинному законодавстві України // Інтелектуальна власність. – № 1. – 2004. – С. 11-17.
9. Гаврилов Э.П. Комментарий к Закону об авторском праве и смежных правах. – М.: Фонд «Правовая культура», 1996.
10. Право інтелектуальної власності: Підручн. / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – С. 187.
11. Дроб'язко В.С., Дроб'язко Р.В. Право інтелектуальної власності: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 190.

Стаття опублікована у журналі: Юридичний вісник. – 2011. – № 1. – С. 47-52.